

Esetegyeztetés a predikatív főnévi csoportban*

Szécsényi Tibor
SZTE Általános Nyelvészeti Tanszék
szecsényi@hung.u-szeged.hu

Néhány névszói predikátumot tartalmazó mondatban a névszói predikátum esetét az eddigi elméletekkel nem lehet magyarázni. A nehézségeket az okozza, hogy az állítmányi funkciójú predikatív főnév egyszer nominatívusban, másszor pedig datívusban áll ugyanolyan lokális környezetben. Dolgozatomban arra teszek kísérletet, hogy a predikatív főnevekre vonatkozó esetadási mechanizmusokat leírjam. Javaslatom szerint a predikatív főnév az esetét a nem-predikatív alanyának az esetével való egyeztetése útján kapja. Ez az egyeztetés valójában nem a predikatív főnevet és annak alanyát magában foglaló ún. predikatív főnévi csoporton belül történik, hanem egy külső elem, a létige segítségével történik.

Az esetegyeztetés formális leírását a Carl Pollard és Ivan A. Sag által kidolgozott Head-driven Phrase Structure Grammar (HPSG) (Pollard–Sag 1987, 1994) elmélet keretei között adom meg.

1. A predikatív – nem-predikatív megkülönböztetés

A főnevek (és a melléknevek is¹) a kifejezésekben legalább két különböző funkciót tölthetnek be: lehetnek predikatív használatúak, és nem-predikatív használatúak. Ugyanazt a főnevet lehet predikatívként is (pl. (1)) és nem-predikatívként is (pl. (2)) használni. Predikatív használatú főnevet (a továbbiakban: predikatív főnevet) találhatunk elsősorban a létigét tartalmazó mondatban (1a), az *akar*, *kell* vagy más főnévi ige-nevet vonzó igét és infinitívuszi létigét tartalmazó mondatban (1b–c) és néhány egyéb igés mondatban (1d–f):

- (1) a. *Péter orvos (lesz).*
b. *Péter orvos akar lenni.*
c. *Péternek orvosnak kell lenni.*
d. *Pétert orvosnak látom.*
e. *Pétert orvosnak hiszem.*
f. *Péter orvossá válik.*

A predikatív főneveknek az a funkciója, hogy azt állítsák, hogy egy individuum rendelkezik egy adott tulajdonsággal. Az (1) mondatokban ez az állítás az, hogy *Péter* rendelkezik az *orvos* tulajdonsággal a ragozott ige által alkotott intenzionális

* Ez a dolgozat a T 029590 számú és *A természetes nyelvekre jellemző szabályok, elvek, modellek tulajdonságai: komplex megközelítés* elnevezésű OTKA-pályázat támogatásával készült.

¹ A dolgozatban mindvégig predikatív használatú **főnevekről** beszélek, de a leírtak ugyanúgy igazak a melléknevekre is.

kontextusokban. A nem-predikatív főnév ezzel szemben egy individuum vagy individuum-halmaz megnevezésében játszik szerepet:

(2) *Péter látott néhány orvost.*

Ebben a mondatban az *orvos* főnév maximális projekciója (*néhány orvost*) a főnév által meghatározott halmaz (ti. az orvosok halmaza) egy nem üres részhalmazát jelöli.

Mint látható, az alapvető különbség a predikatív és a nem-predikatív főnevek között szemantikai, logikai jellegű. A predikatív főnév úgy viselkedik, mint egy egyargumentumú ige (vö. (1)-gyel):

- (3) a. *Péter fut.*
 b. *Péter futni akar.*
 c. *Péternek futnia kell.*
 d. *Pétert futni látom.*
 e. **Pétert futni hiszem.*²

A predikatív főnév és az intranszitiv ige is az argumentumának (alanyának) egy tulajdonságát adja meg, azaz azt állítja, hogy az alanya által denotált individuum eleme a predikatív főnév vagy az intranszitiv ige által denotált individuum-halmaznak. A predikatív főnevet tehát úgy lehet értelmezni, mint egy függvényt, amely az individuumok halmazát az igazságértékek halmazára képezi le.

A predikatív és a nem-predikatív főnevek nem csak jelentésükben különböznek, hanem a mondat szerkezetben elfoglalt pozíciójuk alapján is. Egy adott pozícióban egy főnév vagy csak predikatívként vagy csak nem-predikatívként szerepelhet. Az (1) mondatokban például akármilyen más főnevet is teszünk a predikatív *orvos* helyére, az új főnév szintén predikatív lesz, a (2) mondatban azonban sohasem értelmezhető predikatívnak. Ez nem csak a főnév maximális projekciójában előforduló más összetevők meglétének vagy meg nem létének múlik, nem csak a főnév lokális környezetének függvénye. Ha ez így lenne, akkor azt mondhatnánk például, hogy attól értelmeződik egy főnév nem-predikatívnak, hogy egy determinánssal vagy egy kvantorral alkot egy összetevőt, míg ha önmagában állna, pusztán köznévként, akkor predikatív lenne. Ez azonban nem így van: gondoljunk csak a *Péter iskolába jár* mondatra, ahol az *iskolába* főnév önmagában áll, mégsem értelmezhető predikatívnak. A predikatívítás sokkal inkább a főnév környezetében álló, a főnevet vonzó igének a függvénye. Az ige lexikai leírásában szerepel, hogy ha az egyik vonzatuk főnévi fejjel rendelkezik, akkor az a főnévi fej predikatív legyen-e vagy sem.

Ugyanakkor a predikatívítás nem a szintaktikai elemzés során megjelenő jegy: egy főnév nem valamilyen jelölő +PRD jegyét, hanem már a lexikonból predikatívként kerül ki. Vannak ugyanis olyan melléknevek, amelyek nem viselhetnek szabadon ilyen jegyet, hanem vagy csak predikatívként, vagy pedig csak nem-predikatívként használhatóak (Pollard–Sag 1987):

- (4) a. **an ajar door The door was ajar.*
 egy félig-nyitott ajtó az ajtó volt félig-nyitott
 ‘Az ajtó félig volt nyitva.’

² A (3e) mondat nem-elfogadhatóságáról lásd a 6. fejezetet.

b. <i>*an ablaze house</i>
egy lángoló ház	<i>The house was ablaze.</i>
a ház volt lángoló
‘A ház lángolt.’
c. <i>a former senator</i>
egy korábbi szenátor
‘egy korábbi szenátor’	<i>*The senator was former.</i>
a szenátor volt korábbi
d. <i>a mere child</i>
egy csupán gyerek
‘(ő még) csak gyerek’	<i>*Chris is mere.</i>
Chris van csupán

A (4a–b) példákban szereplő *ajar* és *ablaze* melléknevek csak predikatívként használhatóak, a (4c–d) példákban szereplő *former* és *mere* pedig csak nem-predikatívként. A magyarban csak ilyen utóbbi típusú melléknevek találhatóak:

- (5) *a néhai orvos*
**Az orvos néhai volt.*

Az a tény, hogy vannak olyan kifejezések, amelyek inherensen viselik a +PRD jegyet, arra utal, hogy a PRD nem szintaktikai eredetű jegy, hanem a lexikon által meghatározott. Így bár a lexikonból kétszer annyi főnév és melléknév kerül ki, mint amennyi a szintaktikai bevezetés esetén, ez mégsem jelenti a lexikon méretének ilyen arányú növekedését. Ennek az oka az, hogy egyszerű lexikai szabályokkal el lehet érni, hogy a predikatívitás szempontjából alulspecifikált főnevekből vagy melléknevekből +PRD vagy –PRD jeggyel rendelkező lexikai egységet gyártsunk. A mondatelemzés során ezt a meglévő jegyet azután már csak ellenőriznie kell a főnévi fejú kifejezést vonzó ígének. Az inherensen predikatív illetve nem-predikatív jegyet viselő kifejezések pedig lexikai szabály nélkül is magukon viselik ezeket a jegyeket.

Ilyen lexikai szabályt írt le a HPSG számára Borsley is (Borsley m. e.; Pollard–Sag 1994). Borsley lexikai szabálya annyiban tér el az általam feltételezettől, hogy ő a –PRD jegyű lexikai egységekből vezeti le a predikatív főneveket. Így azonban nem képes leírni az olyan kifejezéseket, amelyek csak nem-predikatívként használhatóak. Ez a főnevek esetében azonban nem is fontos, mivel a magyarban nincsenek ilyen főnevek.

- (6) Predikatív főnevet létrehozó lexikai szabály

$$N[-PRD, \text{SUBJ } \langle \rangle]:[\text{RESTRICTION } (2)]_{(1)} \Rightarrow N[+PRD, \text{SUBJ } \langle \text{XP}_{(1)} \rangle]:(2)$$

A (6) lexikai szabály nem csak a PRD jegyet állítja be, hanem közben más, a predikatívással összefüggő módosítást is elvégez a lexikai egységen. Az egyik ilyen változtatás, hogy míg a nem-predikatív főnévnek nincs alanya (SUBJ $\langle \rangle$), addig a predikatív főnév alanyt kíván magának: SUBJ $\langle \text{XP} \rangle$. A másik változtatás szemantikai jellegű. A nem-predikatív főnév megnevez egy (1)-gyel jelölt individuumot vagy individuumhalmazt, amire a (2)-vel jelölt megszorítást teszi, azaz az (1) rendelkezik a (2) tulajdonsággal. Mikor a lexikai szabály által predikatívvá válik a főnév, elveszti azt a képességét, hogy individuumot jelöljön, ezzel szemben, mivel rendelkezik alannyal, erről a tőle független individuumról állítja, hogy az rendelkezik a kérdéses tulajdonsággal. Látható, hogy a predikatív főnév alanya utal az (1)-gyel jelölt individuumra, amiről a predikatív főnév azt állítja, hogy rendelkezik a (2) tulajdonsággal.

2. A létige és a predikatív főnevek

A predikatív főnevek szemantikai szempontból úgy viselkednek, mint az egyargumentumú ige: van alanyuk, amelyről valamilyen tulajdonság meglétét állítják. Szintaktikai és morfológiai szempontból azonban számos lényeges különbséget találhatunk: nem rendelkeznek inflexióval, nem személyragozhatóak, viszont esetraggal elláthatóak. Így, bár szemantikailag a predikatív főnév és az ő alanya állításként nem hiányos, mondatot mégsem alkothatnak. Ehhez még néhány szintaktikai feltételnek is eleget kell tenni: inflexióval ellátott igei fejjel kell rendelkezni.

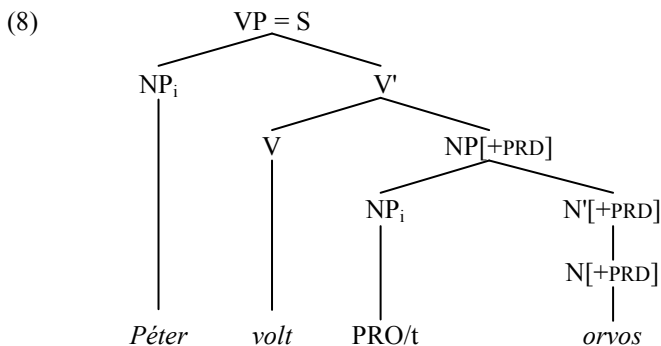
A predikatív főneves állítások mondatá tételéhez tehát szükség van még egy igére is: ragozott létigével már jólformált mondatot kapunk³:

- (7) a. *Péter orvos volt/lesz.*
b. *Én orvos vagyok.*

A létigének ezekben a mondatokban semmilyen szemantikai funkciója nincs: nem állít semmit, azaz nem predikatív. Szintaktikai szerepe azonban jelentős, hiszen ő biztosítja azt, hogy a mondat idő és módjelekkel ellátott lehessen, ő legitimálja a mondatot.

A névszói predikátumot tartalmazó ragozott létigés mondatok szintaktikai szerkezete nagyon érdekes. A predikatív főnévnek, mint azt az előző fejezetben láttuk, argumentuma – alanya – a nem-predikatív főnév(i csoport). Mondattani szempontból azonban a nem-predikatív főnév a ragozott létigének az alanya, mivel annak a szám- és személyjegyei vannak vele egyeztetve. A predikatív főnév mint igevivő vagy igemódosító van jelen a mondatban: semleges intonáció esetén közvetlenül megelőzi a ragozott létigét, fókuszos mondatban pedig az ige mögé kerül. Belső szerkezetében is az igemódosítókra hasonlít, hiszen csak a puszta névszói fej alkotja a kifejezést, más testes összetevő nincs a szerkezetben.

A (7a) mondat szerkezete ezek alapján a következő:

A (8) szerkezet nem a pontos mondat szerkezetet tükrözi, hanem annak csak egy szematizált változatát: nem tartalmazza a különböző funkcionális csomópontokat, azaz

³ A *Péter orvos* mondatban fonológiailag testetlen létig jelenléte feltételezhető. Fonológiailag testetlen elemet a legtöbb nyelvten, így a HPSG is megenged, l. pl. Polard–Sag (1994: 161)-ben a TRACE lexikai egységet.

nincs benne topik- és fókusz-frázis, valamint az igemódosító pozíciója is hiányzik. Leolvashatóak viszont a fej-argumentum viszonyok: az [YP, XP] pozíció az alanyi argumentum pozíciója, az [YP, X'] pedig a nem-alanyi argumentumé.

Az ábrán látható, hogy a *Péter* a ragozott ige alanya, s egyúttal a predikatív főnév alanyával is koreferens. A predikatív főnév alanya lehet PRO vagy más testes fonológiai formával nem rendelkező összetevő, elméleti megfontolásoktól függően.

A szerkezetben a nem-predikatív főnév nyilvánvalóan a ragozott létigétől kap alanyesetet, hiszen annak az alanya. A predikatív főnévtől nem kaphat alanyesetet, mivel az nem idő-ragozott. Azt, hogy a predikatív főnév szintén alanyesetet kap, jelenlegi ismereteinkkel nem lehet megmagyarázni. A nominativusz ugyanis szerkezeti eset, csak meghatározott pozícióban lehet ilyet szerezni, a predikatív főnév pedig nem alanyeset-kapó pozícióban van. Ugyanakkor, mivel az alanyesetet nem lehet inherens esetnek tekinteni, valamitől kapnia kell a predikatív főnévnek ezt az esetet.

A *marad* is hasonlóan viselkedik a létigéhez, a felmerülő problémák is hasonlóak.

3. A predikatív főnév esetei

Tekintsük újra az (1) példa mondatait:

- (1) a. *Péter orvos (lesz).*
 b. *Péter orvos akar lenni.*
 c. *Péternek orvosnak kell lenni.*
 d. *Pétert orvosnak látom.*
 e. *Pétert orvosnak hiszem.*
 f. *Péter orvossá válik.*

Az (1a–b) példákban a mind a predikatív, mind pedig a nem-predikatív főnév alanyesetben van, az (1c) mondatban pedig mindkettő datívuszi esetben. Az (1d–f) mondatokban azonban már különbözik a predikatív és a nem-predikatív főnév esete: az előbbi datívuszbán, az utóbbi pedig akkuzatívuszbán áll. Ezek a mondatok abban is különböznek az első háromtól, hogy nincs bennük létige.

Az (1a) példamondatban a ragozott létige alanyesetet ad az alanyának, a *Péternek*. A predikatív főnév esetének eredete kérdéses. A két főnév nem állhat semmilyen más esetben:

- (9) a. **Pétert orvos lesz.*
 b. **Péternek orvos lesz.*
 c. **Péter orvosnak lesz.*
 d. **Pétert orvosnak lesz.*
 e. **Péternek orvosnak lesz.*

Az (1b) mondatban a létige nem tud alanyesetet adni a *Péternek* mivel infinitívusként szerepel a mondatban. A ragozott *akar* ige azonban, mint az *tőle* megszokott, nominatívuszi esetet ad neki. Az *akar*, és a legtöbb más infinitívuszt vonzó ige (Kálmán és tsai (1989) terminológiája alapján: a segédigék), saját alanyának tekinti az infinitívusz alanyát, pontosabban a segédigéknek ez a fajtája nominatívuszi esetet ad az alanyának, ami koreferens az infinitívusz PRO alanyával:

(10) Péter_i szeret [PRO_i úszni]

A predikatív főnév esetére az (1b)-ben nincs magyarázat az (1a)-hoz hasonlóan.

Az (1b) mondatban a predikatív főnév és a nem-predikatív főnév is csak alanyesetben állhat:

- (11) a. *Pétert orvos akar lenni.
 b. *Péternek orvos akar lenni.
 c. *Péter orvosnak akar lenni.
 d. *Pétert orvosnak akar lenni.
 e. *Péternek orvosnak akar lenni.

Az (1c) mondat különbözik az eddigiektől: a predikatív és a nem-predikatív főnév is datívuszi esetet kapott. A nem-predikatív főnév esetében ez nem is csoda, hiszen a *kell* és még néhány más segédige (*muszáj*, *szabad*, *hiábavaló*, stb.) az infinitívuszi vonzatuknak az alanyával koreferens főnévi vonzatuknak datívuszi esetet adnak:

(12) Péternek_i [PRO_i úszni] kell.

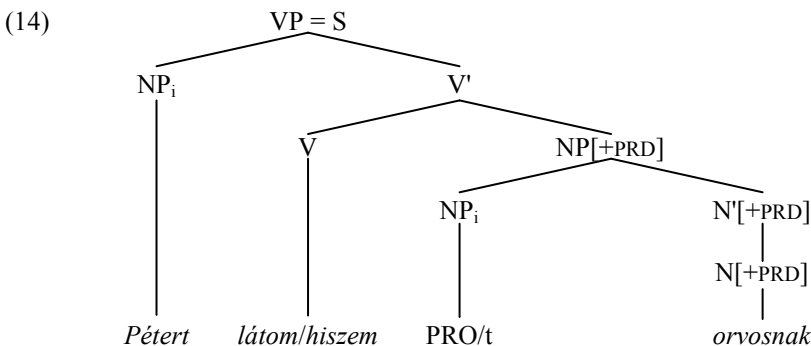
Az (1c) mondat predikatív főnévének az esete azonban kérdéseket ébreszt. Ha az infinitívuszi létigétől kapna datívuszi esetet, akkor az (1b) mondatban miért adna az ugyanolyan létige más esetet? Ha viszont esetét a segédigétől kapná, mint a nem-predikatív főnév, akkor a (12) példában mi lesz a *kell* kiosztandó fölösleges esetével? A segédige csak egy infinitívuszi és egy datívuszi argumentumhellyel rendelkezik.

Az (1d–e) mondatokban a két főnév esete különböző, a nem-predikatív főnév esete tárgyeset, a predikatívé pedig datívusz. Másik ragozott ige mellett lehet más is az esetük:

- (13) Péter orvossá válik.
 Pétert orvossá avatják.
 Péter orvosnak készül.

Azonban, csakúgy mint az eddigi esetekben, a predikatív és a nem-predikatív főnév esetét az adott mondatban nem lehet megváltoztatni.

Az (1d–f) példákban és a (13) példákban is mindkét főnév a ragozott igétől kapja az esetét, a különböző főnevek különböző esetet, aszerint, hogy milyen argumentumpozícióba kerülnek. A mondatok szerkezete hasonló az (1a) mondat szerkezetéhez:

A különbség az (1d) és az (1e) mondatok között az, hogy míg az (1d) mondat igéjét lehet infinitívusszal is használni, addig az (1e) mondat igéjét nem:

- (15) a. *Pétert látom úszni.*
 b. **Pétert hiszem úszni.*

Azonban a *lát* ige nem használható infinitívuszi létigés predikatív főnévvel (mint az *akar* vagy a *kell*):

- (16) a. **Pétert orvosnak látom lenni.*
 b. **Pétert orvos látom lenni.*
 c. **Pétert orvost látom lenni.*

4. A predikatív és a nem-predikatív főnév egyeztetése

Az (1a–c) mondatok közös jellemzője, hogy bennük a predikatív és a nem-predikatív főnév esete megegyezik. A nem-predikatív főnév esetét meg lehet magyarázni a szokásos esetadási mechanizmusokkal, a predikatív főnév esete azonban mindhárom esetben problémás, mivel az őt kormányzó ragozott vagy ragozatlan létige nem képes őt megfelelő esettel ellátni: az (1a) mondatban a létige az alanyától különböző összetevőnek adna alanyesetet, az (1b–c) mondatokban pedig – ugyanolyan körülmények között – egyszer alanyesetet, másszor pedig datívuszt adna neki.

Javaslatom szerint ezekben a mondatokban egy olyan megoldást kellene elfogadni, amely szerint a predikatív főnév nem a szokásos esetadással kap esetet, hanem az esete csak egyeztetődik a saját alanyával, a nem-predikatív főnévvel. Ez az esetegyeztetés azonban nem a mindkét összetevőt tartalmazó NP[+PRD]-n belül történik (lásd a (8) ábrát), mivel akkor ez az egyeztetés mindig automatikusan megtörténne a predikatív főnévi csoporton belül. Így azonban az (1d–f) mondatokban is megtörténne az esetegyeztetés, ami hibás mondatokat eredményezne:

- (17) a. **Pétert orvost látom.*
 b. **Péternek orvosnak látom.*
 c. **Pétert orvost hiszem.*
 d. **Péternek orvosnak hiszem.*

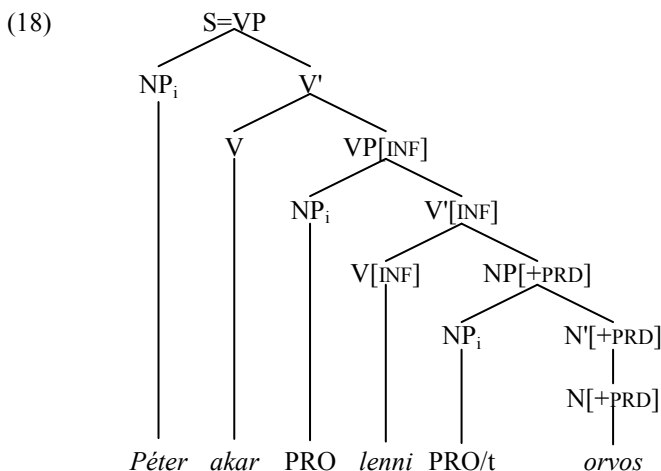
Ezekben a mondatokban a predikatív és a nem-predikatív főnév egymástól függetlenül kap esetet a ragozott igétől.

Az esetegyeztetés tehát a predikatív és a nem-predikatív főnév között történik, de nem a predikatív főnévi csoporton belül.

Az (1a–c) mondatok közös jellemzője, hogy bennük a predikatív főnévi csoport a ragozott vagy ragozatlan formájú létigének a vonzatai, szemben az (1d–f) mondatokkal, ahol a NP[+PRD] egy szemantikai tartalommal bíró ige vonzata. Célszerű az esetegyeztetést a létige meglétével magyarázni: a létige, miközben betölti a már említett mondatalkotó szintaktikai szerepét, biztosítja, hogy a predikatív főnévi csoport – és így annak a feje, a predikatív főnév is – megkapja azt az esetet, amely esetben a létige saját alanya, azaz a predikatív NP PRO vagy nyom alanyával koreferens nem-predikatív főnévi csoport áll. Az (1a) mondat esetében így a létige alanyesetet ad a saját alanyának, majd ezt az alanyesetet átmásolja a predikatív főnévi csoportra. Az (1b–c)

mondatokban a nem-predikatív főnévi csoportnak a ragozott segédige ad esetet, az (1b) mondatnál alanyesetet, az (1c) mondatnál datívuszit. Az infinit létige ezeket az eseteket közvetíti a predikatív főnévi csoportnak.

Ha elfogadjuk, hogy a predikatív főnév esetéért a létige a felelős, akkor következményként jelentkezik az is, hogy az infinitívuszi szerkezetek alánya nem lehet PRO. Ekkor ugyanis, mivel nem kaphat semmilyen esetet, a PRO leblokkolná a nem-predikatív és a predikatív főnév esetének egyeztetését.

A (18) ábrán látható mondatban az [NP, S] a ragozott igétől kap esetet. A VP[INF] alatti PRO NP ezzel össze van indexelve, de az esetük más: a PRO-nak nincs esete. Az infinit létige azonban csak ennek a PRO NP-nek és a NP[+PRD] vonzatának az esetét tudja egyeztetni, mivel a külső, S alatti NP-re nincs rálátása. Így viszont a predikatív főnévnek ugyanolyan esettel kell rendelkeznie, mint a PRO, azaz eset nélküli. Az S alatti NP és a predikatív főnév esete csak abban az esetben lehet azonos, ha feltételezzük, hogy a főnévi igeneves létigének nem PRO alánya van, hanem valami más, esettel felruházható alánya.

5. Az esetegyeztetés formalizálása HPSG-ben

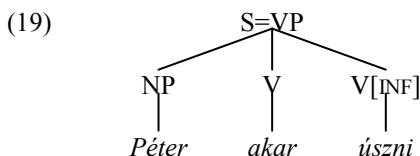
A megfigyelt jelenségek és a megfigyelések alapján felállított intuitív magyarázat lehetővé teszi, hogy megkíséreljük az eredmények formalizálását egy tetszőleges, részletesen kidolgozott nyelvtani elmélet kereteiben is. Elméleti keretül a *Head-driven Phrase Structure Grammar*-t (HPSG) választottam, mivel több szempontból is alkalmasnak tűnik a jelenség leírására.

A HPSG-ben jól formalizálhatóak a nyelvi jelenségek. Az általa alkalmazott jegyérték párokból álló mátrixok (AVM-ek, vagy jegystruktúrák) kitűnően alkalmazhatók a nyelvi kifejezésekben található információk kódolására. Továbbá, a lehetséges jegystruktúrák szerkezetének pontos definiálása folytán, eleve csak olyan információkat lehet megjeleníteni, amelyek a nyelvek leírása szempontjából relevánsak lehetnek.

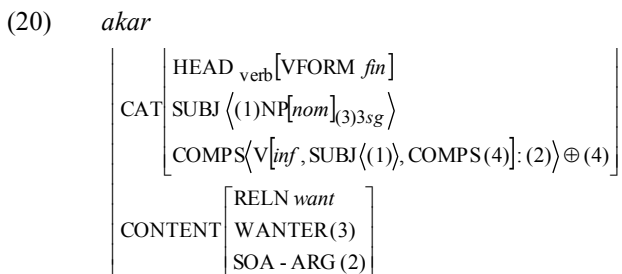
A párhuzamosan és egymás számára elérhetően kezelt szintaktikai és szemantikai leírásnak köszönhetően a HPSG-ben a predikatív főnévi csoportban jelentős szerepet játszó szemantikai jellemzőket egyszerűen lehet leírni az esetegegyeztetés szintaktikai jelenségével.

A főnévi igenes kifejezések, a HPSG irodalomban általánosan elfogadott módon PRO nélküliek, amire az előző fejezet alapján az esetegegyeztetésnél szükség is van.

Az infinitívuszt vonzó igéknek legalább két vonzatuk van: a saját alanyuk, és egy olyan infinitívuszos fejú frázis, amelyből hiányzik az infinitívus alanya. Ugyanakkor az infinitívuszt vonzó ige megszorításokat tehet az infinitívus vonzataira is. Így meghatározhatja, hogy a saját alanya és az infinitívus olyan legyen, hogy az infinitívuszi szerkezetből ugyan hiányzó, de az infinitívus vonzatlistáján éppen ezért szereplő alany (ti. az infinitívus alanya) egyezzen meg az infinitívuszt vonzó ige saját alanyával. Az infinitívuszt tartalmazó *Péter úszni akar* szerkezete ezek alapján a következő⁴:

Az *akar* ige lexikai leírása pedig a következő:

Az ábra olvasata a következő: az *akar* olyan finit ige, melynek az alanya egy (1)-gyel jelölt nominatívuszi esetű egyes szám 3. személyű NP. Ezen kívül van még egy vonzata, amely egy infinit ige (2) jelentéssel és (1) alannal. Az ábrán mindkét alany (1)-gyel van jelölve, tehát azonosak. Az *akar* egy olyan szituációt ír le, amelyben a (3)-mal jelöl individuum akarja a (2)-vel jelölt esemény bekövetkeztét. Ez a (2) esemény az infinitívus által kifejezett állítás.

A magyarban az infinitívuszt vonzó igék, így az *akar* is, úgy kezelik az infinitívus alanyon kívüli vonzatait, mintha saját vonzatuk lenne. Ez a (20) ábrán a következőképpen van jelölve: az *akarnak* olyan infinitívus vonzata van, amelynek bármi is legyen a vonzatlistáján (COMPS (4)), az megjelenik az *akar* vonzatlistáján is (COMPS <...> ⊕ (4)).

⁴ Itt és a következőkben a magyar mondatoknak lapos szerkezetet tulajdonítok, a topik, fókusz, igemódosító stb. összetevők ige elé kerülésről más, itt nem ismertett szabályok gondoskodnak. Erről lásd még: Szécsényi (1997a, 1997b).

A *kell* ige lexikai reprezentációja több szempontból is eltér a (20) ábrán látható *akar* leírásától:

(21) *kell*

CAT	HEAD _{verb} [VFORM <i>fin</i>]
	SUBJ ⟨(1)NP[<i>dat</i> ⟩
	COMPS⟨V[<i>inf</i>], SUBJ⟨(1)⟩, COMPS(4)⟩: (2) ⊕ (4)
CONTENT	RELN <i>have to</i> SOA - ARG (2)

A *kell* az infinitívuszi vonzatának alanyával koreferens vonzatának (SUBJ) datívuszi esetet ad. Nem határozza meg alanyának szám/személy jegyeit, mivel azzal nem egyeztetődik, továbbá tematikus szerepet sem ad neki.

A predikatív főnevet vonzó létige lexikai leírása nagyon hasonlít a főnévi igenevet vonzó igééhez, hiszen a létige alanya is koreferens a másik NP[PRED] vonzatának hiányzó alanyával. Az egyetlen lényeges különbség, ami az esetegyeztetés szempontjából fontos, hogy a létige biztosítja, hogy a saját alanyának az esete és a predikatív főnév vonzatának az esete megegyezzen. Ez az egyeztetés mind a ragozott létige, mind pedig a főnévi igeneves létige esetében megtörténik:

(22) a. ragozatlan létige: *lenni*

CAT	HEAD _{verb} [VFORM <i>inf</i>]
	SUBJ ⟨(1)[CASE (3)]⟩
	COMPS⟨N[+PRD, CASE (3), SUBJ ⟨(1)NP⟩]: (2)⟩
CONTENT (2)	

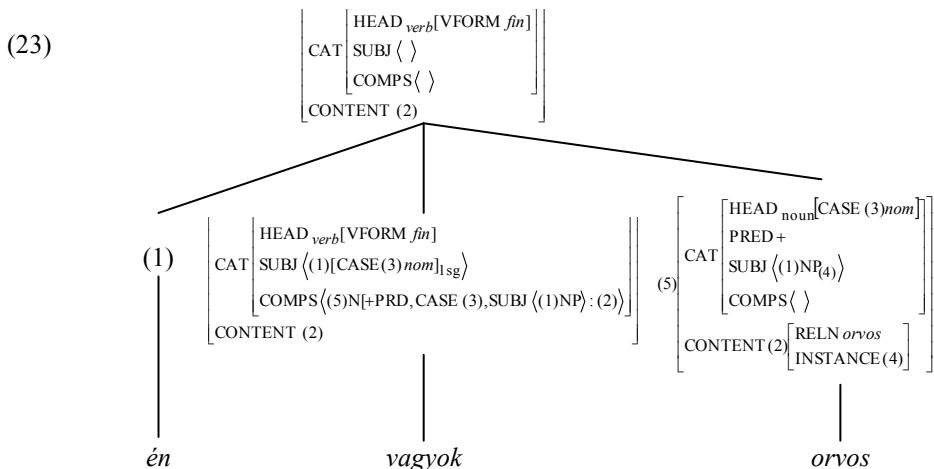
b. ragozott létige: *vagyok*

CAT	HEAD _{verb} [VFORM <i>fin</i>]
	SUBJ ⟨(1)[CASE (3) <i>nom</i>] _{1sg} ⟩
	COMPS⟨N[+PRD, CASE (3), SUBJ ⟨(1)NP⟩]: (2)⟩
CONTENT (2)	

A (22b) ragozott alakot a (22a) infinitívuszi alakból hozza létre egy lexikai szabály, amely az ige személy/szám/idő/mód jegyeinek hozzáadásán túl az alanyt nominatívuszi esetraggal is ellátja. A ragozatlan létige, mint minden más ragozatlan igealak, nem ad esetet alanyának.

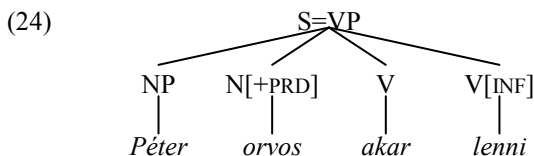
A (22a–b) ábrákon látható, hogy a létige gondoskodik arról, hogy az alanyának az esete megegyezzen a +PRD jegyű főnévi vonzatának az esetével: CASE (3). Így akármilyen esetet is kap a létige alanya, a predikatív főnév ugyanolyan esetben kerül. Leolvasható az is, hogy a létige nem rendelkezik önálló jelentéssel, a CONTENT jegyének az értéke megegyezik a predikatív főnév hasonló jegyének az értékével. Az egész kifejezés jelentését így a predikatív főnév határozza meg.

Az *Én orvos vagyok* mondat részletesebb szerkezete a következő:

Az *orvos* alanyesetű predikatív főnév. Alanya egy (4) jelű individuumra referáló (1)-gyel jelölt főnévi csoport, amelyről azt állítja, hogy orvos. A predikatív főnévnek az alanyon kívül nincs más vonzata: COMPS \diamond . Az *én* (1)-gyel van rövidítve, alanyesetű E/1 főnévi csoport, egy individuumot nevez meg. A *vagyok* létige ellenőrzi, hogy saját alanya E/1 alanyesetű főnév-e, illetve azt biztosítja, hogy az megegyezzen a predikatív vonzatának az alanyával (mindkettő (1)-es). Ellenőrzi továbbá, hogy a másik vonzata predikatív-e, és esete megegyezik-e az alanyának az esetével: (3). Az egész mondat leírása ugyanaz, mint a ragozott létigéé, ami a mondat feje, azzal a különbséggel, hogy a mondatnak nincs szüksége alanyra (SUBJ \diamond) és más vonzatra (COMPS \diamond). A mondat jelentése az, amit a predikatív főnév kifejez: a (4) jelű individuumról azt állítja, hogy orvos.

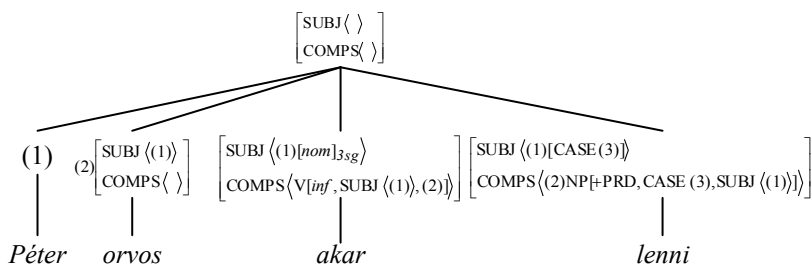
A *Péter orvos akar lenni* mondat szerkezete teljesen lapos. Ennek oka az, hogy a főnévi igenevet vonzó igék a kötelező alanyukon és az infinitívuszi vonzatukon kívül a főnévi igenév minden nem-alanyi vonzatát is vonzatként kezelik, bár tematikus szerepet nem adnak nekik és semmiféle megszorítást nem tesznek rájuk. Így az *akar* igének az alanyán (*Péter*) és a főnévi igeneves vonzatán (*lenni*) kívül még a predikatív főnév (*orvos*) is szerepel a vonzatlistáján.

A mondat feje az *akar* ige. Ennek van egy infinitívuszi vonzata, továbbá ennek az infinitívusznak az alanya, mint ahogyan a (20) példában is látható.

A mondatban az esetadási folyamatokat a (25) ábra szemlélteti (csak a SUBJ és a COMPS jegyeket feltüntetve):

(25)

Az *akar* ragozott ige alanyesetet ad az alanyának ((1)=*Péter*). Ez az alany megegyezik a ragozott ige COMPS listáján levő infinitívusznak az alanyával, tehát az esetük is azonos. Ez az infinitívusz a mondatban a *lenni*, aminek az alanya (3) esetben áll. Ez a (3) eset (azaz az alanyeset) megegyezik a *lenni* COMPS listáján szereplő predikatív főnév esetével, azaz a mondatban szereplő *orvos* esetével. Így a predikatív és a nem-predikatív főnév esete megegyezik.

A nem-predikatív főnév a következő módon válik az *akar* ige alanyává: a predikatív főnév úgy kerül ki a lexikonból, hogy neki szüksége van egy alanyra: (1). Az infinitívuszi létige predikatív vonzatának alanya megegyezik a létige alanyával. Végül a ragozott ige alanya azonos a főnévi igenes vonzatának az alanyával.

A *Péternek orvosnak kell lenni* mondat szerkezete és esetegyeztetési folyamata teljesen analóg az imént elemzett mondatéval, így azt nem ismertetem. Az egyetlen különbség, hogy a két főnévi csoport esete nem nominatívusz, hanem datívusz.

A fejezetben leírt módon a predikatív főnévi csoporton belüli esetegyeztetés teljesen automatikus módon történik a létige lexikális tulajdonságai következtében. Így a létigét is tartalmazó kifejezésekben a predikatív főnév esete könnyen magyarázható.

6. Vonatokra vonatkozó predikatívítási megszorítások

A predikatív–nem-predikatív megkülönböztetést nem csak a névszók esetében célszerű használni, hanem érdemes kiterjeszteni az igékre is.

Korábban említettem, hogy a predikatív főnevet vonzó létigének nincs semmilyen önálló szemantikai funkciója, így szemantikai szempontból nem viselkedik predikátumként, mint a többi ige. Ezt úgy lehet formalizálni, hogy a létige negatívan van specifikálva a PRD predikatív jegyre, a többi ige pedig pozitívan: +PRD.

Ez a megkülönböztetés, bár magyarázatot nem, de formai okot tud szolgáltatni néhány jelenségre, amit a következő példák kapcsán megfigyelhetünk.

- (26) a. *Péter orvos (lesz).*
 b. **Péter elmenni lesz.*
- (27) a. *Péter orvos akar lenni.*
 b. **Péter orvos akar.*
 c. *Péter úszni akar.*
- (28) a. *Péternek orvosnak kell lenni.*
 b. **Péternek orvosnak kell.*
 c. *Péternek úszni kell.*

(29) a. **Pétert orvosnak látom lenni.*

b. *Pétert orvosnak látom.*

c. *Pétert úszni látom.*

(30) a. **Pétert orvosnak hiszem lenni.*

b. *Pétert orvosnak hiszem.*

c. **Pétert úszni hiszem.*

A (26)–(30) példákban szereplő igék különböző megszorításokat tesznek a vonzataikra. A (26)-ban a létigének az egyik vonzatának predikatívnak és főnévi (névszói) kategóriájúnak kell lenni. A (27) és (28) példák alapján az *akar* és a *kell* (a főnévi igenevet vonzó igék legtöbbszörhöz hasonlóan) egyik vonzatának igének kell lennie, függetlenül attól, hogy az predikatív-e. Ezekről különbözik a (29) példákban szereplő *lát* ige amely nem határozza meg a vonzatának a szintaktikai kategóriáját, viszont feltételül szabja, hogy az predikatív legyen. A *hisz* ige a (30) példákban a (26) létigéhez hasonlít: predikatív névszói vonzattal kell rendelkeznie.

A magyar igék a fentiek alapján három csoportra oszthatók:

1. olyan igék, amelyek semmilyen predikatívítási megszorítást nem tesznek a vonzataikra. Ide tartoznak a „közönséges” igék (*fut, alszik, ajándékozik...*), valamint az *akar* és *kell* igékhez hasonló infinitívuszt vonzó igék.
2. olyan igék, amelyek csak azt követelik meg az egyik vonzatuktól, hogy az predikatív legyen (*lát, hall ...*).
3. Olyan igék, amelyek azt követelik meg az egyik vonzatuktól, hogy az predikatív legyen és névszói (vagy nem igei) kategóriájú (*lesz, marad, hisz*).

7. Összegzés

A predikatív főnév esete az ilyen vonzatú, önmagában nem predikatív létigét tartalmazó mondatokban a dolgozatban javasolt módon, a létige általi esetegyeztetéssel könnyűszerrel megoldható. A nem predikatív létige ragozott formában alanyesetet ad az alanyának, majd ezzel egyezteteti a predikatív főnévi vonzata esetét. Segédigés mondat esetén, vagyis amikor a létige infinitív alakban áll, a ragozott segédige ad valamilyen (nominatívuszi vagy datívuszi) esetet az alanyának, amely alany megegyezik a főnévi igeneves létige fonológiaiailag nem testes alanyával, ami egyeztetődik a predikatív főnévvel.

Azokban az esetekben, amikor a predikatív főnév nem a létige vonzataként szerepel a mondatban, az őt vonzó ige direkt esetadásával kap esetet.

Ez a megoldási javaslat azzal a fontos elméleti állítással is összhangban áll, mely szerint az infinitívuszi szerkezeteknek nem PRO alanya van.

A predikatívitás fogalmának általánosításával lehetővé válik különbséget tenni azon igék között, amelyek különböző predikatív jellegű összetevőket vonzanak.

Irodalom

- Borsley, Robert D. megjelenés előtt: Subjects, Complements and Specifiers in HPSG, in: Robert D. Levine – Georgia Green szerk: *Readings in Head-driven Phrase Structure Grammar*.
- Kálmán C. György – Kálmán László – Nádasdy Ádám – Prószéky Gábor 1989: A magyar segédigék rendszere, *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XVII*, 49–103.
- Pollard, Carl – Ivan A. Sag 1987: *Information Based Syntax and Semantics 1: Fundamentals*, Stanford, The University of Chicago Press.
- Pollard, Carl – Ivan A. Sag 1994: *Head-driven Phrase Structure Grammar*, Chicago–London, The University of Chicago Press.
- Szécsényi Tibor 1997a: On Complements of Complements in Hungarian, in: *DOCSYMP 1, Working Papers in the Theory of Grammar 4/3*, Budapest, 83–93.
- Szécsényi P. Tibor 1997b: A magyar mondat szerkezet leírása HPSG keretben, *Néprajz és Nyelvtudomány XXXVIII*, 89–116.